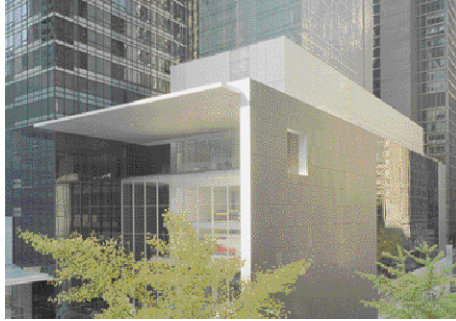

I n t e r v i e w   m e t   C a r o l i e n   S t e e n b r u g g e n   e n   P e t e r   v a n   D a m

Liefde voor het vak bepaalt mede kwaliteit van architectuurstudiereizen

Carolien Steenbruggen (40), interieurarchitect en architectuurhistoricus organiseert in samenwerking met Peter van Dam (60), architect met eigen bureau in Groningen, al jaren architectuurstudiereizen naar zeer uiteenlopende bestemmingen. Liefde voor het vak ligt ten grondslag aan deze veelal strak georganiseerde en door hen zelf begeleide reizen. Eenmaal geproefd van de sfeer en de aanwezige kennis tijdens deze reizen, werkt het verslavend. In vier of vijf dagen worden in hoog tempo circa 40 projecten bezocht. Voorwaar geen sinecure. Dit vraagt een goede voorbereiding en een groot organisatorisch talent om alles in dat korte tijdsbestek goed te laten verlopen.

Museum of Modern Art New York. Yoshio Taniguchi

Woning Haldenstein. Peter Zumthor

Het begon circa 20 jaar geleden. Peter van Dam organiseerde de eerste reis naar Denemarken, het land waarmee hij een bijzondere band heeft. Hij publiceert erover en is specialist op gebied van Deens design en Deense architectuur. Last but not least is hij consul van dat land.

Van Dam: "Ik was zeer geïnteresseerd in de marketingkant van de architectuur en merkte daardoor dat er aan commerciële zijde behoefte bestond aan informele contacten met architecten. Mij werd de vraag gesteld of ik daar iets voor kon bedenken. Ik heb toen de suggestie geopperd architectuurstudiereizen te organiseren op hoog niveau, omdat het architecten zelf vaak aan tijd ontbreekt deze voor te bereiden. De researchkosten hiervoor zouden dan betaald moeten worden door de industrie en de werkelijk kosten door de deelnemers. Zo is het van start gegaan."

In 1990 kwam vervolgens Carolien Steenbruggen als interieurarchitect te werken bij Van Dam en Partners. Zij volgde tegelijkertijd een studie kunst- en architectuurgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen (RUG), immers op loopafstand van het bureau, en nam langzamerhand de organisatie van de reizen van Peter van Dam over. Ze werkt inmiddels voor verschillende sponsors.

Steenbruggen: "Het was nooit het doel de organisatie over te nemen, maar het eerste jaar assisteerde ik bij het maken van de readers, een soort manual met daarin foto's, tekeningen en beschrijvingen van de te bezoeken projecten. Het tweede jaar deed ik ook iets aan research en vervolgens rol je er dan verder in. Eerst alleen nog met de coördinatie en de organisatie. De reisbegeleiding deed Peter samen met een collega die werkzaam was bij een van de sponsors. Toen deze wegging was er een vacature en daar ben ik toen ingesprongen."

Inmiddels zijn de zaken omgekeerd, organiseert Carolien de reizen autonoom en is

Peter van Dam er voor de reflectie en begeleidt hij Carolien op de reizen, omdat dat nu eenmaal veiliger is. Zij werkt bovendien nog één dag in de week op het bureau als interieurarchitect, publiceert regelmatig en geeft colleges aan de academie voor Bouwkunst, waarvoor zij ook de verplichte excursie in goede banen leidt. Tot slot geeft ze nog een cursus moderne Japanse architectuur aan de RUG die voor alle studenten toegankelijk is.

Wie of wat bepaald de keuze van de projecten die bezocht worden en aan wat voor criteria moeten ze voldoen?

CS: "Wij zijn volledig autonoom in de redactie van het programma. Ik zoek de projecten uit. Ze moeten recent zijn, ofwel niet ouder dan 5 jaar. Incidenteel zit er een project tussen dat architectonisch historisch van belang is. Dat kan bijvoorbeeld een project van Le Corbusier zijn zoals tijdens de reis naar Frankrijk of een project van Kaare Klint, zoals de Grundtvigs kerk in Kopenhagen die onlangs bezocht werd tijdens de reis naar Denemarken. Bovendien zijn dat dan projecten waar architecten ter plaatse vaak aan refereren. De kerk van Kaare Klint bijvoorbeeld heeft heel erg te maken met de baksteenarchitectuur waar nu in Denemarken weer veel aandacht voor bestaat."

Hoe zou je het concept van de reizen omschrijven?

PvD: "Het laten zien van eigentijdse architectuur in de eigen omgeving in een relatief kort tijdsbestek. In Europa is dat 4 dagen. Later is nog toegevoegd een bezoek aan een architectenbureau of een bouwplaats."

Heeft het opnemen van bepaalde projecten in de reizen iets met je eigen smaak te maken?

CS: "Ik probeer dat zoveel mogelijk te vermijden. We willen graag gebouwen en projecten laten zien waar over je kan praten. Differentiatie is daarbij belangrijk en projecten die op dat moment in de belangstelling staan."

Kan dat dan niet met projecten die je privé-smaak weerspiegelen?

PvD: "Je moet oppassen dat het niet een te persoonlijke zaak wordt. Bovendien zouden we dat wel doen, dan kunnen we misschien maar net één dag vullen. Dat klinkt misschien raar, maar ik kan jou projecten laten zien die zo fantastisch zijn dat je daarna niets meer hoeft te zien. Wij hebben bijvoorbeeld in een Japanreis een museum getoond in Toyota van Yoshio Taniguchi, de architect van het Museum of Modern Art in New York. We spraken daar met een groep Duitse architecten, die wilden verder niets meer zien. Zij wilden de beelden die ze daar opgenomen hadden niet meer laten verstoren door andere. En die gingen dus naar huis. Dat is weliswaar wat gechargeerd, maar het illustreert wel dat dat daar de absolute top was. Dat soort geluiden horen wij meer. Vaak is het ook van ons een strategische keuze. Aan het begin van een reis hebben we meestal een uitzonderlijk project en aan het eind ook. Of aan het einde van een dag nog een spraakmakend project, zodat er onder het eten over gepraat kan worden. Je moet het voor de architecten zo interessant mogelijk maken. Die willen zoveel mogelijk uit hun tijd halen. Discussie is daarbij ook belangrijk en niet alleen over architectuur. Het zijn natuurlijk ook ondernemers, directeur/eigenaar van een architectenbureau. Er wordt ook gesproken over de strategische aspecten van het ondernemen."

En de inbreng van de deelnemers?

PvD: "Kijk, het feit dat we het al zo lang doen, heeft als 'nadeel' dat er een kerngroep van vaste klanten ontstaat. Dit is een groep van 60-80 architecten die zeg maar vrienden van 'het huis' zijn geworden. Vrienden van 'de architectuurreis'. Die spreken we vaker dan alleen tijdens een reis. Op dat soort momenten wordt er ook wel eens een suggestie gedaan. Zo is het klooster La Tourette van Le Corbusier in Eveux ooit toegevoegd aan het programma. Dan probeer je een dergelijk project logistiek gezien te incorporeren." >>

PvD: "Er zullen in mijn optiek meer reizen komen vanwege het feit dat je nu studiepunten moet verwerven en jaarlijks aan zelfontplooiing moet doen. Daar zijn onze reizen natuurlijk ook uitermate geschikt voor."

Is die beperkte groep overigens niet een probleem voor de sponsors?

PvD: "Sponsors willen het liefst geregeld met nieuwe mensen kennismaken. De mensen uit die kerngroep moet je combineren met nieuwe mensen. Niet iedereen gaat iedere reis mee. Soms bestaat een groep voor 2/3 uit 'bekenden van het huis' en soms is 3/4 nieuw. Maar vergeet niet dat het voor de sponsors ook een manier is van culturele communicatie met de doelgroep. Het gaat niet alleen om het geld en de revenuen. Sponsors betalen bovendien maar een deel. Ze financieren de researchkosten. De deelnemers betalen de feitelijke kosten. Wij zouden ook nooit willen werken met sponsors die alles betalen, want dan verliezen wij de invloed op de kwaliteit van het programma."

En zonder sponsors? Is het zonder sponsors niet aantrekkelijker om deze reizen te organiseren?

CS: "Ons uitgangspunt is kwaliteit. Wij reizen de reis twee keer voor en dat bepaalt in hoge mate de kwaliteit van onze reizen. Dat kost geld. Zonder sponsors is dat niet haalbaar. Dan worden de reizen veel te kostbaar en dan is het voor de meeste architecten niet meer aantrekkelijk. Ze willen of kunnen het dan niet meer betalen en zeker niet de jongere architecten, die wij er toch erg graag bij willen hebben."

Wie zijn jullie lievelingsarchitecten op gebied van interieur en exterieur?

CS: "De architecten waar ik de meeste bewondering voor heb, zijn Herzog & de Meuron (Zwitserland) en Yoshio Taniguchi (Japan). Herzog & de Meuron omdat ze geen handtekening hebben en hun aanpak mij aanspreekt. Elk project is weer helemaal nieuw. Ik vind een architect met een handtekening niet interessant. Het is knap wat ze doen, maar voorspelbaar. Het is van hun en een opdrachtgever koopt dus een Gehry of een Meier. Herzog & de Meuron maken een maatpak. Het past bij de locatie en de

functie en dat spreekt mij aan. Qua exterieur en interieur. Ik functioneer bovendien niet zo als een echte interieurarchitect. Ik zie interieur niet als een losse discipline naast architectuur. Zoals H&M werkt kun je het ook niet scheiden. En wij werken eigenlijk ook zo.

Yoshio Taniguchi omdat zijn uitgangspunten mij aanspreken. Hij zegt dat als je een gebouw wilt neerzetten je een positieve bijdrage moet leveren aan de omgeving. Hij maakt nooit alleen het gebouw. Zijn werk heeft heel sterk een landschappelijke component."

PvD: "Wat ik boeiende architectuur vind, wordt gemaakt door 3 x Nielsen (Denemarken), maar wat voor mij echt aan emotie raakt is de architectuur van Peter Zumthor (Zwitserland). Zonder eigenwijs te willen overkomen: er zijn maar weinig architecten die wereldwijd zoveel architectuur hebben gezien als ik. En iedere keer ga je toch weer vergelijken en kom je steeds terug bij dezelfde mensen. Wat Peter Zumthor heeft gebouwd in Europa is absoluut van superieure kwaliteit. Hij heeft met een klein oeuvre heel veel aandacht op zich gevestigd en dat is knap."

De verhouding exterieur/interieur in jullie reizen. De nadruk ligt daarbij toch op het exterieur. Heeft dat ook te maken met jullie opvatting interieur niet als losse discipline te zien?

PvD: "Omdat het interieur zeer in de belangstelling staat, proberen wij wel het zoveel mogelijk in de beschouwingen te betrekken. Zo worden er ook projecten bezocht die architectonisch misschien niet super zijn, maar qua interieur wel zeer interessant zijn om te bekijken."

Stellen jullie sponsors, die toch voor een deel uit de interieursector komen (Enia, Kembo, LichtNed, Mosa), daar dan geen eisen aan?

CS: "Over het algemeen is binnen het

geheel van de architectuur minder aandacht voor het interieur. Ze zouden het wel prettig vinden. Maar als het er niet is kun je het niet laten zien. Er komt zelden een project in dat alleen wordt gekozen voor het interieur. Voor Denemarken lag dat wat anders omdat daar topprojecten zijn op gebied van zowel exterieur als interieur. Maar in Japan stelt bijvoorbeeld het interieur bij 9 van de 10 projecten helemaal niets voor. Op interieurgebied hou je daar alleen de musea en restaurants over en verder is er in Japan, hoewel je dat misschien niet zou verwachten, op interieurgebied, met uitzondering van recent gerealiseerde retail projecten, niets te zien. Dan kunnen we de sponsors, hoe graag we het ook zouden willen, op dat gebied niets bieden."

PvD: "Maar voor LichtNed hebben wij een reis gemaakt naar New York en daar hebben we naast het Museum for Modern Art ook een aantal interieurprojecten gezien. Dat ging weliswaar voornamelijk om retail, maar ik denk dat wij met name van dat soort concepten veel kunnen leren en architecten zijn daarin ook geïnteresseerd. Daarin vinden ze eveneens inspiratie. Maar dat is pas iets van de laatste jaren."

Hoeveel voorbereidingstijd besteden jullie nu bijvoorbeeld aan de reis naar China, die dit jaar op het programma staat?

CS: "Daar zit nu al circa 600 uur in en daar komt nog wel het nodige bij. En dan heb ik natuurlijk veel ervaring. Inmiddels ben ik daar ook al een maand geweest."

PvD: "Van belang is dat je er fysiek bent geweest en ook fysiek de contacten legt. Daarmee toon je dat je serieus bent. Dat is zeker in die Aziatische landen van belang. Ze willen je zien. Anders krijg je geen toegang tot die projecten waar je graag met je groep naartoe wil."

Kunsthhaus Bregenz. Peter Zumthor

Prada Tokyo. Herzog & de Meuron

National Museum Tokyo. Yoshio Taniguchi

[i n t e r v i e w]

Waarom China?

CS: "Allereerst natuurlijk omdat daar ontzettend veel gebeurt. En uiteraard de Olympische Spelen, die in 2008 zullen plaatsvinden. Er worden veel bijzondere gebouwen neergezet in een niet voor te stellen tempo. De maatschappelijke veranderingen zijn natuurlijk ook enorm. Er ontstaan daar hele nieuwe steden op een manier die je je niet kunt voorstellen en waar wij alleen maar van kunnen dromen. Ons uitgangspunt bij de organisatie van een dergelijke reis is wel dat we in de gebouwen worden toegelaten. Lukt dat niet dan gaan we niet."

Goed, dan ben je daar geweest, hebt heel veel gezien, want de meeste projecten zijn natuurlijk jonger dan 5 jaar. Hoe bepaal je dan je keuze. Waar begin je dan?

CS: "Je begint al met een voorselectie van projecten. We maken een groslijst. Daar valt het nodige vanaf, vanwege de afstanden. Je tijd is beperkt. Dat geldt zowel in de voorbereiding als binnen de reis. Dan gaat het over de 'kwaliteit' van de projecten en in China kennen ze dat woord 'nog' niet. Als je twijfelt aan een concept en de kwaliteit is ook nog slecht dan valt het onmiddellijk af. Het moet al iets extra's hebben, wil het een kans maken. Wij hebben over het algemeen de kleinschaligere projecten uitgekozen, omdat daar de architect en de opdrachtgever nauwer bij zijn betrokken en er dus meer aandacht aan het project wordt gegeven."

PvD: "Het is opvallend dat de hele architectuurscene wereldwijd wordt uitgenodigd om daar projecten te realiseren. Dat zijn ook leermomenten voor Chinese architecten. Er zijn overigens wel goede Chinese architecten, maar die komen uit de rijke bovenlaag van de bevolking en hebben in het buitenland gestudeerd. Hun kennis implementeren ze weliswaar in hun land, maar het is een te kleine groep om de kwaliteitskar te trekken."

CS: "Het nadeel daar is dat architecten die wel opgeleid zijn in China eigenlijk geen architecten zijn, maar bouwers. Niet een architect in de zin zoals wij die kennen. Ze hebben bovendien niets met vormgeving, ze hebben geen idee. Ook het idee van een concept gaat aan ze voorbij. Je ziet nu langzamerhand wel dat het een beetje gaat veranderen."

Er komen steeds meer architectuurreizen. Heeft dat typisch iets met onze tijd te maken? M. a. w. stelde men halverwege de vorige eeuw andere eisen aan oriëntatie, minder internationaal?

PvD: "Ja ik denk het wel. Het architectuurklimaat heeft daar natuurlijk mee te maken, maar het heeft ook met de leer- en nieuwsgierigheid te maken van de individuele architect. Architectuurtourisme was er natuurlijk altijd wel, maar niet op de huidige schaal. Alles werkt daar natuurlijk aan mee. De globalisering van de architectuur, internet, vakliteratuur, enzovoort. Het is puur business geworden. Wij zijn de eerste geweest die aan architectuurreizen een professionele invulling hebben gegeven."

De reizen vormen uiteraard ook een inspiratiebron. Gebruiken de deelnemers ideeën die ze op doen in hun eigen projecten? Zien jullie daar wel eens iets van terug?

PvD: "Je zult er nog van opzien. In geabstraheerde vorm komen wij het tegen, maar ook in 'letterlijke citaten'. Het is dan wel grappig om te zien dat sommige geadopteerde details niet helemaal passen in de Nederlandse verhoudingen, terwijl ze in het land van herkomst uitstekend tot hun recht komen."

En het effect voor jullie?

PvD: "Een van de doelen voor mij is iets te doen met de verkregen kennis. Het educatieve aspect ervan boeit mij zeer. Een spinnoff effect ervan is bijvoorbeeld dat wij buitenlandse architecten uitnodigen hier

workshops te geven. Verder de publicaties van onze hand. Om architecten hier kennis te laten maken met architectuur in andere landen zonder daarvoor te moeten reizen."

Wat is voor jullie de ultieme reis om nog eens te organiseren?

PvD: "Ik zou graag nog eens een reis naar Noord-Amerika willen doen om een achttal bijzondere projecten te bekijken. Daaronder een museum van Hadid, de wijngaard van Herzog & de Meuron, een museum van Kazuyo Sejima en het, weliswaar van oudere datum zijnde, Eameshuis. Maar dat wordt echt een liefhebbersreis. Vanwege de logistiek wordt dat waarschijnlijk één project per dag."

Na heel lang aarzelen wil Carolien wel kwijt dat dat voor haar toch eigenlijk wel Japan moet zijn, hoewel ze daar al meer dan tien keer is geweest. Het land fascineert haar nog steeds.

CS: "Ik zou daar hetzelfde willen doen als Peter in Noord-Amerika. Een aantal projecten bezoeken waar je logistiek gezien in één reis niet aan toekomt. Dat land is zo groot. Het is voor mij de combinatie van traditionele en moderne architectuur. Er zijn daar zulke fantastische contrasten te zien en te ervaren."

Toekomst?

PvD: "Er zullen in mijn optiek meer reizen komen vanwege het feit dat je nu studiepunten moet verwerven en jaarlijks aan zelfontplooiing moet doen. Daar zijn onze reizen natuurlijk ook uitermate geschikt voor. De beroepsvereniging heeft een aantal aanbevelingen gedaan om die punten te vergaren en architectuurstudiereizen was er een van. Onze reizen voldoen aan de kwaliteitseisen die de beroepsvereniging stelt en wij gaan zeker nog jaren door met het organiseren ervan."